

Зворничка епархија и њени митрополити

— историјски преглед —

Душан Тешић и Јаков А. Поповић, богослови.
(Рељево.)

I.

Зраке свјетlostи Христове науке можда су још онда допрле у крајеве негдашњег предjела Соли¹⁾, кад је оно ап. Павле послao Тита у Далмацију (П. Тим. IV. 10), или кад исти апостол сам вели, да је његова проповијед допрла чак до Илирика (Римљ. XV. 19). Али у главном Хришћанство се раширило у области данашње зворничке епархије онда, кад су Срби у опће примили хришћанску религију. Но и прије тога, крајем IX. вијека, постојала је сријемска епископија у Syrmium-у (данашња ср. Митровица), којој је према политичкој и

¹⁾ Данашња Тузла од турске ријечи туз (со) спомиње се први пут код Конст. Нерфијоргенита као Σαλγύες. У средњем вијеку писало се ово мјесто Sale, а у мађарским повељама XIII. вијека Sou, Sow (C. Jireček, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters, Prag 1879. стр. 30).

црквеној подјели припадала и област зворничке епархије¹). Како је пак била уређена црква у овим крајевима, кад је њено становништво постало претежно српско, не да се опредијелити, јер као што је тамна историја српске цркве у то доба у опће, она је најтамнија у Босни, особито у крајевима према Сави, у данашњој посавини од Уне до Дрине. Неки историци мисле, да је прва епископија међу хришћанским Србима била Прва Јустинијана, но то не ће бити тачно²). Не можемо помишљати ни на охридску архиепископију, која је бугарска творевина, те је са помјерањем бугарскога политичкога центра од истока ка западу била и она помјерана у том правцу, од Силистрије (у средњем вијеку Дристра од римскога Durostorum) у Софију (Средац — Serdika), па одатле у Охрид. Остаје нам једино рашка епископија, која је установљена, по свој прилици, за доба великог жупана Мутимира (IX. вијек) или најдаље у првој половини XI. вијека³) и за дugo времена (управо до св. Саве) била једини расадник духовног живота православних Срба, особито од времена одвојења цркава (1053. г.), па и православних Срба у предјелу горепоменуте епархије зворничке.

Кад је св. Сава 1219. г. у договору с патријархом Манојлом и царем Теодором Ласкарисем установио српску архиепископију и у њој осам епископија⁴), политичке и вјерске прилике српског народа у то вријеме нијесу биле повољне за напредак православља у унутрашњости Босне. Римска црква гледала је свима силама, да обори „шизматичку“ цркву српску (јер су Латини сматрали православне као шизматике — schismatici) и да на њеним развалинама расири своју моћ, коју су хтјели распростијети помоћу Угарске, чији су краљеви одавна похлепним оком гледали на Босну и на њу од вајкада полагали неко

крунско право. Сепаратизам, који је овладао српским крајевима тога доба, помогао је, да су се те римске и угарске жеље заиста донекле и оствариле, што је допринијело, да св. Сава није могао установити у Босни више од једне епископије, наиме дабарске, чија је катедра била на самој граници Босне. У то вријеме била се је и богумилска јерес дубоко увукла међу босанске Србе, да је чак основала и своју

¹⁾ По легенди у Миновој грчкој патрологији vol. 116. засновао је цркву св. Димитрија у V. вијеку Леонтије, префект Илирика, по којој цркви је названа садашња Митровица. Крајем IX. или почетком X. вијека бјеше у Сирмијуму епископија, која се спомиње у повељи византијског цара Василија II. (*δὲ Σερμίου ἡτοι Στρογγύλου*). (C. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien 1897. стр. 93 и даље).

²⁾ Justiniana Prima, чију је цркву цар Јустинијан I. обдарио привилегијама, бјеше главно мјесто провинције Дарданије, а по домишљању Инглеза Ивенса идентична са римским Scupi, чије се рушевине налазе у близини Скопља (Источник, 1900. стр. 345).

³⁾ И. Руварац, Рашки епископи и митрополити, у Гласу LXII. стр. 4—8.

⁴⁾ Ни у броју се не слажу срп. историци, јер једни држе, да је основано 12 (Срећковић, Ружичић, Никетић), други 10 (Дучић: Књ. рад. књ. IX. стр. 90), а трећи 8 епископија (И. Руварац, Голубински и др.) Ово пошљедње као да највише одговара истини.

јерархију, која је врло наличила на јерархију у православној цркви, па како је било у осталој Босни, то није мимоишло ни зворничку епархију. Главни представник те богумилске цркве био је дѣдъ, који је столовао у Јањићима (код Зенице); али узевши у обзир историјске споменике, та црква ипак није била тако јака. Као преставник народне босанске цркве, спомиње се Епископъ цркве босњанске, који је можда био православни епископ над свом Босном. Предјелима пак, који данас састављају зворничку епархију, управљали су према политичким приликама, или тај епископ цркве босанске (ако је наиме био православни), или дабарски, или мачванско-сријемски архиепископ. Овај пошљедњи још прије и с тога, што је краљ Драгутин, син краља Стевана Уроша I., владао у Борчу, Сребреници, Зворнику и његовој околини и подизао манастире¹⁾.

Кад је установљена зворничка епископска катедра, и да ли је још за вријеме српске независности, не да се тачно опредијелити, али је лако могуће. Голубински²⁾ мисли, да је могла бити основана за краља Стевана Твртка I., који је био православни владалац, крунисан од српског митрополита у Милешеву, али касније додаје, да је вјероватније, да је основана у периоду турске владавине. Она је постојала периодично, неко вријеме била је попуњена, али је већ 1715. год. у каталогу јерусалимског патријарха Хризанта не налазимо. Пок. архимандрит Н. Дучић вели, да је постојала у другој пол. XVI. вијека, а које је године установљена, тачно се не зна³⁾.

Пропаст српских држава, праве Србије и Босне, утицала је негативно и на цркву. У том времену (1459. г.) била је укинута и пећка патријаршија, те српска црква остале без свога поглавице, а многе српске епархије биле упражњене. Мађари се отимаху с Турцима о власт у предјелима од Јајца до Бихаћа, и од Сребреника до Зворника. Мађарска тврђава Геочак најбоље свједочи о њиховим тежњама, да и не говоримо о другим, а све у близини Зворника. Од тога највише страдаше православна црква српска, која је једина у то мутно доба представљала српски народ.

Наравно, да у таквом времену није могуће опишити говорити о историји цркве. Пропагандистичка политика римске цркве уплела је своје прсте и овдје, те већ налазимо њену *provincia Bosnae Argentinae*, а у самом Зворнику бијаше фрањевачки манастир^{4).}.

¹⁾ Краљ Драгутин и краљ Владислав основали су манастире: Ловницу и Папраћу (Дучић; књиж. Радови IX. стр. 351), а може бити и ман. Тавчу.

²⁾ Краткий очерк истории православных церквей. стр. 571—2.

³⁾ Н. Дучић, књиж. радови IX., стр. 338.

⁴⁾ О пропагандистичном раду римске цркве у Босни види дјело Ферменцина, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. Zagrabiae 1892.*

Турска навала одузела је и овој црквеној области велик дио вјерних, но с друге стране нестало је Богумила, а њихово мјесто заузеше шљедбеници Мухамеда пророка. Рекосмо, да је епархија зворничка с доласком Турака изгубила велик дио вјерних, који су прешли у Мухамеданство, и то већином племићи. Даде се претпоставити, да је и доста Богумила прешло у Мухамеданство, а неки дио у православље¹⁾. Но данашње мухамеданско становништво у истој епархији није својаквог поријекла, него их је добар дио правих Турака, који су се разбегли послије пораза код Беча (1683. г.) и освојења Будима (1686. г.) у већем броју по питомим крајевима зворничког пашалука, и другим предјелима, имајући собом фермане²⁾, да заузму себи мјесто где хоће и да се настане. Том приликом страдали су многи српски манастири и цркве особито у овој епархији.

Послије обновљења пећке патријаршије 1557. г. кад је оно велики везир Мехмед Соколовић поставио свога брата Макарија на патријаршески престо, српска црква добила је опет свога представника, а српске епархије попунише се. У разбацаним записима по разним српским споменицима спомињу се многе српске епархије, које су спадале под пећку патријаршију, па међу њима и зворничка³⁾. И та се епархија спомиње као таква, која је постојала већ у другој пол. XVI. вијека⁴⁾. Узвеши као историјски факт, да је ова епархија основана за краља Драгутина (Иза 1282. год.) или за Стевана Твртка I. (1354.—1391. г.) она је била укинута ушљед пропасти државне независности и укинућа саме патријаршије, да се опет на ново подигне послије 1557. год. пошто је између 1459—1557. год. била под охридском архијепископијом, која је заузела епархије пећке патријаршије.

Да је зворничка епископска катедра заиста на ново уздигнута или основана послије обновљене пећке патријаршије, служи нам за доказ поменик умрлих зворничких владика, који су забиљежени ради спомињања у Сопоћанском манастиру⁵⁾). Ко је писао те записи и када, не зна се.

¹⁾ Неки мисле, да су Богумили листом прешли у Мухамеданство, но то је врло погрешно, мишљење, јер се томе противи много шта, а највише сам²⁾ данашње Мухамеданско становништво, које нарочито светкује Ђурђев-дан, Илијин-дан, Митров-дан и друге прав. светеце. Томе се противе и други нар. обичаји у њих.

²⁾ Такав један ферман чува се и данас код ага Будимлија, који су разорили манастир Папраћу, отели њене земље и настанили се више самог манастира, при брду, те данас говоре српски. (Исте аге Будимлије и данас постоје више манастира Папраће).

³⁾ Голубински, ор. cit. стр. 490.

⁴⁾ Дучић, Књиж. рад. IX., стр. 338.

⁵⁾ Споменик срп. краљ. акад. III. стр. 177.

Зворничка епархија и њени митрополити

— историјски преглед —

Душан Тешић и Јаков А. Поповић, богослови.

(Рељево.)

(Наставак.)

Ми узимамо тај поменик као сигуран извор, јер нема ништа, да би могли посумњати у његову аутентичност. У њему се помињу 12 архијереја ове епархије:

1. Георгије, 2. Теодосије, 3. Авксентије, 4. Лука, 5. Пајсије,
6. Макарије, 7. Тимотеј, 8. Венијамин, 9. Евстратије, 10. Лонгије,
11. Леонтије, 12. Исаије.

Кад је који од ових архијереја управљао епархијом, у томе се поменику не вели ништа. Но узевши у обзир то, што се Теодосије спомиње као зворнички митрополит у једном запису од 1602. године¹⁾, а у овом поменику стоји на другом мјесту, послије Георгија, може се као поуздано узети, да је зворничка епархија установљена или успостављена између 1557.—1602. год. Ових дванаест архијереја управљали су зворничком епархијом све до пред крај XVIII. вијека.

¹⁾ Љуб. Стојановић, Записи и Натписи, књ. I., стр. 262, број 946.

На рукоположењу прногорског митрополита Данила 1700. године, мјесеца јуна, био је међу другим епископима и зворнички киръ Герасимъ, који је према томе тринаести зворнички митрополит¹⁾. Осим овог голог имена, о његовом раду иначе не зна се ништа, али његово путовање у Сечуј на Данилово рукоположење баца доста свјетlostи у одношаје ове епархије са пећком патријаршијом, односно одбјеглим патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем, који је управо засновао данашњу Карловачку митрополију.

У времену од обновљења пећке патријаршије, а и прије, не могу се ни близу одредити границе зворничке и суједних јој епархија: шабачке, ваљевске, ужиčко-ариљске и дабро-босанске. На мијењање граница утицале су много политичке прилике, управо пресудно. То је могло нарочито онда бити, када се Зворник од г. 1433. налазио у српским рукама све до пропасти српске деспотовине 1459. (Jireček, Handelsstrassen, стр 51). Тако се ваљевска митрополија и њен митрополит Теофан спомињу већ око 1530. године²⁾. Ова је митрополија имала шире границе од свога имена, јер је неко вријеме њен митрополит управљао и смедеревском епархијом, а могуће и зворничком. Од времена краља Драгутина и одатле можемо датирати мјешавину епархија западне Србије и зворничке. Исто тако и данашња шабачка епархија била је час у границама зворничке, а час ваљевске. У извјесно вријеме спадала је потпуно под власт зворничких или ужиčких или зворничко-ужичких митрополита.

У једном рукопису библиотеке бившег српског ученог друштва, а сада у својини С. К. Академије, има један рукопис, који је описан у Гласнику XXV., а у њему се налази списак адреса, који је употребљаван за расписе у пећкој патријаршији^{3).} На њему је забиљежена година 1656., дакле за вријеме патријарха Максима. Адреса ставља Шабац под зворничку црквену власт и гласи: **А сице на Зворник. Смереније моје пишет ва богоспаснују епархију зворничку и ва кадилук Соли и ва град Шабац и Бељино и Грачаницу и Лозницу и Соко и Сребрницу и Сасе и Крупањ са васеми жупами и сели и оправданијем тех предел, првеје митрополиту тоје области.** Према овоме запису, зворничка је епархија у то доба имала много већи обим, него ли данас. А томе у прилог иде и једна релација, коју је Атанасије Георгичео поднио цару Фердинанду II. о стању краљевине Босне. У њој се налази читав опис те земље, а под сандакат зворнички наводи Геор-

¹⁾ С. Милутиновић, Историја Церне Горе, стр. 31.

²⁾ Годишњица Н. Чупића књ. IX, стр. 25. радије Ст. Новаковића: Белешке к историји Шапца и шабачке владичанске столице.

³⁾ Ibidem, стр. 20

гичео: Зворник, Шабац, Сребрник, Соко, Соли и Бачи (Борач?)¹). Дакле и каталог пећке патријаршије и релација Георгићевова о политичкој подјели Босне јасно говоре, да је зворничка област, како прквена, тако и политичка, премашла границе праве Босне, доста дубоко у унутрашњост Србије.

Како рекосмо, у каталогу патријарха Хризанта од 1715. године не спомиње се зворничка епархија. У то доба, сигурно, био је већ умро и попшљедњи архијереј из оних тринест — Герасим. Џта је био узрок, да митрополитска катедра није у то доба била попуњена, не зна се.

(Наставиће се.)

Зворничка епархија и њени митрополити

— историјски преглед —

Душан Тешић и Јаков А. Поповић, богослови.

(Рељево.)

(Наставак.)

Мало касније од Хризантова каталога издаје дабро-босански Мелентије Миленковић синђелију попу Томи Протићу 8. јула 1723. год., а њен почетак гласи: *Мелентије Божије милостију православни митрополит и кочил (заступник) зворнички и власенички и проч. санџака зворничкаго. У Класеница рѣкомъ моншмъ потписато на 1723. мицади 8. данъ¹⁾.* Дакле, тај Мелентије, који је био дабро-босански митрополит, управљао је зворничком епархијом, под коју је спадао и неки дио власеничког кадилука, у који је спадала и поп-Томина парохија, јер Мелентије из реком спомиње и села те парохије, која и данас постоје у осмачкој и папраћкој парохији власеничког протопревзивтерата и котара.

Мелентије је био на столици дабро-босанске митрополије све до своје смрти 1740. године, и уз пут управљао и неким дијелом зворничке епархије. Али већ 1737. год. назива се ужички митрополит Алексије Андрејевић и зворничким²⁾. *Лето гospоднje † афѣз 8 8жици. Божије милостију архијереји 8жички и зворнички Јеләин рѣкою.* Кад је пак носио наслов, морао је обављати и дужности, које му спадају са правом. Исти Алексије митрополит прешао је са Арсенијем Јовановићем-Шакабендом у земље угарске круне 1737. год. оставивши и зворничку и ужичку епархију, али ипак није напустио свога наслова, те се двије године касније (1739.) потписује на типику, који приложи манастиру Гргетегу, као: *смиренныи архијереји Я(ρ)хилскii и зворничкii кијр Јеләин Јандрејкич³⁾.* Према томе, у исто су вријеме живјели и ариљско-ужичко-

дрејич³). Према томе, у исто су вријеме живјели и ариљско-ужичко-зворнички кир Алексије Андрејевић и Мелентије Миленковић и управљали поред своје и упражњеном епархијом зворничком. Настаје сада питање: па ко је био управо управитељ зворничке митрополије у то доба, између 1715. и 1740. год.? Управљали су обојица кад је који стигао, јер се нијесу знале праве границе ни дабро-босанске, ни ужичке

¹⁾ Босанско-Херцеговачки Источник, 1890. год., стр. 247.

²⁾ Стари сри. засиси и натписи II. књ., стр. 10., бр. 2706.

³⁾ Ibidem, стр. 124, бр. 2780.

Ужички митрополити зову се чешће ариљски по ман. Ариљу близу Ужица, у којему су неко вријеме становали. Ариље је опустјело око 1650. год. а обновљено од митрополита Исаије 1723. г., који се назива ариљским. Ibid. стр. 61, бр. 2417.

Епископ Алексије постао је класије епископ костајнички 1741., а умро је у истом својству

епархије, али је ужички имао више права и утицаја, јер он носи наслов зворничког митрополита. Ужички кипр Алексије носи наслов, а дабробосански Мелентије назива се заступник, и даје поп-Томи синђелију, попито га је рукоположио, а то вајбоље доказује нашу претпоставку, јер је тада поп-Томина парохија спадала под зворничку епархију, те се сигурно у то доба припојила дабро-босанској¹⁾.

Послије смрти Мелентија Миленковића и сеобе Алексија Андрејевића, 1740. односно 1737. год., не спомиње се ниједан зворнички митрополит. На оној пак синђелији поп-Томиној има касније ударен печат неког зворничког митрополита, којему се не зна име, јер је нечитко, па га преписивач није могао прочитати²⁾. Но судећи по томе, што је име митрополитово на печату грчким и турским словима, макар и нечитко, као и потпис, може се рећи, да је тај митрополит био Грк, јер се у то доба саможивим грчким сплеткама пећка патријаршија спремаше своме паду, а многе епископске катедре заузеше недостојни људи, већином Грци, који су симонијом помоћу турских власти долазили на епископска мјеста. Те је судбине била сигурно и зворничка епархија. На истоме печату са поп-Томине синђелије стоји 1756. год. Те је године, по свој прилици, дошао на зворничку митрополију тај Грк-митрополит, па је одмах узео тражити, по обичају, поповске синђелије, да их, наравно по скупе новце, потврди, те по томе можемо као сигурно узети год. 1756., кад је дошао тај Грк митрополит са нејасним именом.

У каталогу владике прногорскога Василија Петровића од 1754. год.³⁾ међу другим епархијама, које су спадале под пећку патријаршију, не спомиње се никако зворничка, што би сигурно тај владика — писац и споменуо, по што је као члан јерархије, као епископ, ваљда знао и морао знати за свога зворничког садруга, кад су били у истој патријаршији. Но обојица, и Хризант и Василије, спомињу и ужичку и дабро-босанску катедру, а Хризант чак и ваљевску, која је 1794—94. г. пренијета у Шабац од еп. Данила, заступника митрополита ужичко-ваљевског Јоакима⁴⁾), чиме је престала донекле мјешавина, коју smo горе истакли. Упражњеном пак зворничком митрополијом од 1740. до

³⁾ Деведесет и три године касније (1816. г.) налазимо херцеговачког митрополита Јосифа, где управља давашњом јеремићком пархијом у протопрезв власничком. Из тога је јасно, да су се тек у новије доба правилно уредиле границе босанских епархија: дабро босанске и зворничке, јер су се до скорог времена херцеговачки митрополити мијешали чак у доње крајеве дабро босанске епархије Дабро-бос. Источник г. 1887. стр. 93.

⁴⁾ Дабро-бос. Источник г. 1890. стр. 247.

⁵⁾ Голубински, ор. сіт. стр. 490—1.

⁶⁾ Год. Н. Чуш. IX., стр. 28.

1756. год. управљао је дабро-босански митрополит¹⁾, а може бити и ваљевски²⁾.

Ко је пак управљао од 1756. до 1766. год., такођер није познато. Може се мислiti, да је у то доба био умро онај Грк-митрополит, који би сигурно пристао у друштво ужичког Митрофана за сједињење са цариградском а за укинуће пећке патријаршије. Тада Митрофан и друг му и једномишљеник дабро-босански митрополит Серафим управљали су ваљда и зворничком епархијом, која остаје непопуњена све до укинућа пећке патријаршије 1766. год., од које године отпочиње нова епоха у историји зворничке епархије у цариградском патријархату.

Напоменућемо јоште, да се у дјелу Димитрија Николаидиса, штампаном у Цариграду 1890., где је говор о укидању пећке патријаршије 1767., међу суфраганима пећке патријаршије спомиње и епископ Σβορυκίου, тоб κατὰ τοῦ Σόχολ καὶ τοῦ Οὐξιξᾶ τῶν υαχτίδων.